

Talianske dialekty a ich použitie v južnej Brazílii¹

Jana Fabová (Trenčín, Slovenská republika)

ITALIAN DIALECTS AND THEIR USE IN SOUTHERN BRAZIL

This article aims to describe the sociolinguistic situation of two Italian-speaking communities in Santa Catarina. It presents a sociolinguistic panorama of Nova Trento and Nova Veneza from the 19th century, emphasizing the most important aspects of the history of Italian immigrants in Brazil, as well as the main factors that affected the use of Italian language varieties, and residents' views and attitudes regarding the languages spoken in this part of southern Brazil. From the beginning of Italian immigration to Brazil the immigrants experienced different historical circumstances that have led to the current state of their dialects, mainly the dictatorship of Getúlio Vargas. But after almost one hundred and fifty years the dialects are still spoken and they have become part of the Brazilian cultural heritage.

KEYWORDS

Italian, dialect, Italian immigrants, Vêneto, Trentino, Nova Trento, Nova Veneza

KLÍČOVÉ SLOVÁ

taliančina, dialekt, talianski imigranti, Vêneto, Trentino, Nova Trento, Nova Veneza

1. ÚVOD

Brazília je charakteristická rôznorodým zložením obyvateľstva, ktoré sa skladá z domorodých kmeňov, potomkov afrických otrokov, portugalských kolonizátorov a imigrantov. Južná Brazília, najmä štáty Santa Catarina a Rio Grande do Sul, sa vyznačuje silnou menšinou taliansky a nemecky hovoriacich prisťahovalcov. Na prelome 19. a 20. storočia bola jazyková situácia v Brazílii veľmi turbulentná. Počas tohto obdobia, ktoré bolo poznačené politickou a ekonomickou krízou v Rakúsko-Uhorsku, veľa rakúskych, nemeckých a talianskych prisťahovalcov prišlo do Brazílie, a to najmä do štátov Paraná, São Paulo, Santa Catarina a Rio Grande do Sul. Komunity prisťahovalcov prešli od svojho príchodu postupným vývojom vo vzťahu k svojim rodným jazykom. Od obdobia zákazu používania jazykov imigrantov niektoré komunity začali používať výhradne portugalcínu, ale niektoré si zachovali svoje jazyky dodnes aj napriek sociálnej diskriminácii v minulosti.

Mestá Nova Trento a Nova Veneza, nachádzajúce sa v štáte Santa Catarina, sme si vybrali z dôvodu existencie jazykových variant založených na talianskom jazyku a ich blízkej lokácii k hlavnému mestu Florianópolis. Napriek skutočnosti, že v týchto

---

¹ Tento článok je súčasťou projektu IGA_FF_2015_027 *Románské jazyky a literatury v kontextu, kontextu a kontrastu* na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci.

komunitách existujú dve rôzne jazykové varianty, *trentino* v Nova Trente a *vêneto* v Nova Veneze, sú veľmi podobné a zrozumiteľné pre väčšinu ich užívateľov. Cieľom nášho výskumu bolo zmapovať súčasnú situáciu a vzťah obyvateľov k týmto dvom variantám talianskeho jazyka a tiež nájsť kontexty, v ktorých potomkovia pôvodných prisťahovalcov používajú tieto jazyky.

2. BRAZÍLSKA MIGRAČNÁ POLITIKA

Zatiaľ čo druhá polovica 19. storočia bola v Európe poznačená politickou a ekonomickou krízou, Brazília čelila nedostatku obyvateľstva v južných častiach územia, čo spôsobovalo napätú situáciu najmä na hraniciach s Paraguajom, Argentínou a Uruguajom. Možným riešením bolo prilákať nové obyvateľstvo. Brazílske politické propagandy sa začali zameriavať na politicky nestabilné oblasti a snažili sa prilákať obyvateľstvo za lepšími podmienkami. Pôvodne sa zameriavali na nemecké obyvateľstvo, avšak kvôli veľmi zlým podmienkam na lodiach smerujúcich do Brazílie Nemecko a neskôr aj Rakúsko-Uhorsko túto emigráciu zakázali (Dall'alba, 1983).

Na dnešnom území Talianska to boli hlavne obyvatelia severnej časti, t. j. populácia regiónov Lombardia, Benátky, Trentino-Alto Adige a Friuli-Venecia Julia, ktorí sa snažili emigrovať, pretože žili na území, ktoré bolo po dlhú dobu predmetom sporu medzi dnešným Rakúskom a Talianskom. Obyvatelia, ktorí chceli emigrovať, sa museli nalodiť mimo územia Rakúsko-Uhorskej monarchie, na tento účel využívali hlavne regióny Benátok a Lombardie, ktoré neboli súčasťou Rakúsko-Uhorska (Bertonha, 2014).

Politické propagandy popisujúce Brazíliu ako krajinu neobmedzených možností, kde je veľmi úrodná pôda a všetci obyvatelia budú žiť v blahobyte, prilákali na jej územie v prvej vlne imigrácie, ktorá trvala od roku 1876 do roku 1920, viac ako 1,2 milióna talianskych prisťahovalcov (Bigazzi, 2006, s. 9). Väčšina z nich sa usadila v štátoch Rio Grande do Sul a Santa Catarina a postupne začali obsadzovať a kolonizovať riedko osídlené oblasti. Na brazílskom juhovýchode, najmä v štáte São Paulo, talianski prisťahovalci nahradili lacnú pracovnú silu, ktorú predtým zastávali africkí otroci. Takto sa Brazílii podarilo splniť ciele a osídliť južné hraničné oblasti, ale na druhej strane európska imigrácia priniesla nové jazyky a kultúry, ktoré začali ohrozovať brazílsku národnú identitu, ktorá sa začala budovať v rovnakom období. Avšak zo strany imigrantov došlo k rozhorčeniu a sklamaniu, pretože realita v Brazílii bola veľmi odlišná od vízie, ktorá im bola prezentovaná v európskych prístavoch. Proces integrácie imigrantov bol veľmi pomalý, spočiatku Taliani diskriminovali brazílsku populáciu označujúc domáce obyvateľstvo ako *negri* a *brasiliani*.² Tento proces izolácie trval asi 50 rokov. Až po vynájdení televízie a rozhlasu sa talianski prisťahovalci začali postupne integrovať do brazílskej spoločnosti (De Marco, 2009).

---

2 Talianske výrazy označujúce brazílskych obyvateľov čiernej pleti.

3. VĚNETO A TRENTINO V BRAZÍLII

Sociolingvistická situácia v Taliansku v 19. storočí bola veľmi rôznorodá. Zatiaľ čo v prvej polovici storočia bojovali talianske dialekty s veľkým vplyvom francúzštiny, s príchodom romantizmu sa začal klásť dôraz na jednotlivé dialekty, pretože to boli práve tie, ktoré verne zobrazovali písaný a hovorený jazyk. Avšak predstavitelia klasicizmu videli používanie rôznych dialektov ako prekážku v šírení národného talianskeho jazyka, a tak ako nástroj národného jazykového zjednotenia bol navrhnutý florentský dialekt. V druhej polovici 19. storočia došlo k dosiahnutiu politickej jednoty (1861) a vyhláseniu Ríma za hlavné mesto (1870), čo jednoznačne urýchlilo proces jazykového zjednotenia v krajine, ktoré bolo dovŕšené až začiatkom 20. storočia vďaka šíreniu národného jazyka pomocou masmédií (Boso, 2002).

Talianski prisťahovalci priniesli do Brazílie nielen novú kultúru a zvyky, ale aj nové jazyky. Väčšina z nich hovorila benátskym dialektom *věneto*, ktorý bol rozšírený v celej severnej časti Talianska. Benátsky dialekt mal status jazyka, nepoužíval sa len v ústnej, ale aj v písomnej podobe. Tento dialekt sa stal najpoužívanejším spomedzi talianskych dialektov na juhu Brazílie. Benátsky dialekt ovplyvnil viacero susedných dialektov používaných na severe Talianska a dodnes slúži ako zjednocujúci dialekt, ktorému rozumejú všetci potomkovia talianskych imigrantov v Brazílii, za predpokladu, že ovládajú niektorý z dialektov svojich predkov.

Najväčší počet užívateľov varianty *věneto* v Brazílii žije v Riu Grande do Sul a v Santa Catarine. Prví talianski prisťahovalci prišli do Ria Grande do Sul v roku 1824, asi o päťdesiat rokov skôr ako do štátu Santa Catarina. Integrácia do novej spoločnosti a kontakt s brazílskym obyvateľstvom mali za následok vytvorenie novej jazykovej varianty s prvkami benáťčiny a portugalčiny pod názvom *brazílska benáťčina* alebo *talian*. Táto nová varianta je tiež známa ako *brazílsky jazyk s talianskymi koreňmi*, má status jazyka a patrí do brazílskeho kultúrneho dedičstva (Luzzatto, 1997, s. 5). Na začiatku 20. storočia sa populácia imigrantov podstatne zvýšila a pôda pre nich určená bola postupne vyčerpaná, a tak boli nútení hľadať si nové miesto na zabezpečenie živobytia pre svoje rodiny. Západná časť Santa Catariny bola stále takmer neobývaná a stala sa novým domovom pre tisíce Talianov, ktorí opustili Rio Grande do Sul a prišli hlavne do mesta Concórdia, Joaçaba, Chapecó a Caçador. Touto migráciou sa dostal do Santa Catariny aj ich jazyk *talian* (Piazza — Hübener, 2001).

Východná časť Santa Catariny bola kolonizovaná talianskymi prisťahovalcami od roku 1870. Imigrácia bola priama, t. j. imigranti prišli priamo z Talianska. Užívateľia dialektu *věneto* sa sústredili hlavne v južnej časti. Prvé talianske rodiny prišli v roku 1891 najmä do miest Nova Veneza, Urussanga, Içara, Siderópolis a Treviso. Imigranti z regiónu Trentino-Alto Adige, t. j. užívateľia dialektu *trentino*, boli sústredení na severe Santa Catariny v mestách Nova Trento, Rodeio, Rio dos Cedros a Brusque, do ktorých začali prichádzať v roku 1875 (Filho — Moletta, 2012).

V minulosti bola oblasť Trentino-Alto Adige časťou územia zvaného Tirol, ktorý sa skladal z troch častí, *Nordtirol* a *Osttirol*, *Sudtirol* (dnes sa nazýva Alto Adige) a *Tirol Italiano* (dnes Trentino). Až do roku 1918 bolo toto územie súčasťou Rakúsko-Uhorska. Populácia tohto regiónu bola označovaná ako *Trentinos* alebo *Tirolese*s, avšak v skutočnosti sa jednalo o Rakúšanov hovoriacich po taliansky. Boli to hlavne obyvatelia Ti-

OPEN ACCESS

rolu, ktorí najviac emigrovali, pretože trpeli hospodárskou krízou, keď sa Lombardia a Benátky oddelili od Rakúskej ríše, tieto dva regióny boli najdôležitejším obchodným partnerom Tirolu (Leopoldino, 2009).

3.1 JAZYKOVÁ POLITIKA V BRAZÍLI

Začiatok 20. storočia bol poznamenaný procesom formovania národnej identity. Akékoľvek vonkajšie vplyvy, či už kultúrne alebo jazykové, stáli v ceste tomuto politickému plánu. Z tohto dôvodu si imigranti a ich jazyky prešli tromi rôznymi historickými obdobiami, t. j. *obdobím strachu*, *obdobím hanby* a *obdobím hrdosti* (De Marco, 2009, s. 54). Obdobím strachu sa označuje obdobie vlády Getúlia Vargasa od roku 1937 do roku 1945, kedy bolo zakázané hovoriť jazykmi imigrantov, všetky farské školy, ktoré poskytovali vzdelanie v jazykoch prisťahovalcov, boli zatvorené. Jediný jazyk, ktorý sa mohol používať, bola portugalčina. Všetci prisťahovalci boli nútení prispôbiť sa tejto novej jazykovej politike pod hrozbou väzenia, kopania ciest alebo konzumácie ricínového oleja, čo boli najbežnejšie tresty pre ľudí, ktorí nerešpektovali toto nariadenie. Vargasova nacionalistická vláda mala veľký vplyv na ďalší vývoj jazykov imigrantov.

Po roku 1945 boli imigranti a ich jazyky naďalej diskriminované. Táto diskriminácia sa prejavovala najmä na úrovni vzdelávania. Potomkovia prisťahovalcov trpeli nedostatočnou znalosťou portugalského jazyka, čo sa prejavovalo predovšetkým v zlej výslovnosti určitých spoluhlások. V talianskych dialektoch *vêneto* a *trentino* neexistovala znelá viackmitová velárna vibranta [R] (vyslovuje sa na začiatku slova a tam, kde dochádza ku zdvojeniu grafému <r>), ktorá je v portugalčine veľmi rozšírená. To je jeden z dôvodov, prečo prisťahovalci robili chyby v slovách ako *cachorro* alebo *terra*. Kvôli nesprávnej výslovnosti boli žiaci v školách vysmievaní a trestaní. Mnohí z nich prestali školu navštevovať, mali traumy a nechceli sa vyjadrovať na verejnosti. Rodičia sa snažili hovoriť s ich potomkami po portugalsky, ale ani ich portugalčina nebola na dostatočnej úrovni, keďže ju nikdy neštudovali a miešali ju so svojimi materinskými jazykmi. Tieto jazyky, t. j. portugalčina zmiešaná s talianskymi dialektami, sa šírili niekoľkými generáciami. Dokonca aj v súčasnosti ľudia narodení v talianskych komunitách musia čeliť diskriminácii, keď prídu do väčších miest, pretože ich portugalčina je iná.

Tretím obdobím je obdobie návratu ku kultúrnemu a jazykovému dedičstvu imigrantov. Po roku 1975, s postupujúcou globalizáciou sa jazykové menšiny a ich kultúrne dedičstvo stali prínosom pre utváranie brazílskej identity. S príchodom stého výročia talianskej imigrácie si potomkovia prisťahovalcov začali viac vážiť kultúru a hodnoty svojich predkov a svoj pôvod. Vzhľadom k návratu k talianskym hodnotám sa začal na niektorých školách vyučovať taliansky jazyk. Avšak v skutočnosti to bola štandardná taliančina, a nie taliančina, ktorá prišla do Brazílie s prvými prisťahovalcami. Problém rozlišovať štandardnú taliančinu od talianskych variant spôsoboval časté nedorozumenia, najmä v školách, kde sa rodičia žiakov sťažovali na nedostatočné kompetencie vyučujúcich, pretože ich taliančina bola úplne odlišná od taliančiny používanej medzi imigrantmi (De Marco, 2009, s. 57).

Napriek obdobiam, ktoré neboli priaznivé pre jazyky prisťahovalcov, najmä počas národnej kampane v oblasti vzdelávania, tieto jazyky šírené iba v ústnej podobe boli

schopné prežiť. Talianske varianty sa postupne miešali s portugalčinou a v tejto forme sú stále používané obyvateľstvom v talianskych mestách, t. j. portugalčina s výraznými talianskymi črtami prítomnými vo výslovnosti a v slovnej zásobe (*filó, nono, nona*).³

3.2 TERMINOLÓGIA TALIANSKÝCH JAZYKOVÝCH VARIANTOV

Obyvatelia našich dvoch miest používajú rôzne mená pre svoje dialekty. Oficiálny názov pre jazykové varianty používané v Nova Trente je *trentino* alebo *tirolés*, ale ich používatelia ich najčastejšie nazývajú *dialeto, talian* alebo *italiano*. Podobne to funguje aj v Nova Veneze, kde je *vêneto* formálny názov tohto jazykového variantu, ale medzi obyvateľstvom sa oveľa viac používa *dialeto* alebo *italiano*. Termín *talian* sa v Nova Veneze nepoužíva, pretože používatelia *vêneto* sú si vedomí rozdielu medzi *vênetom* vo východnej časti Santa Catariny a *vênetom* v Riu Grande do Sul a na západe Santa Catariny. *Talian* a *vêneto brasileiro* sú názvy oficiálne používané pre benátsku variantu v Rio Grande do Sul. Má nielen ústnu, ale aj písanú formu a publikovanú literatúru, zatiaľ čo *vêneto* a *trentino* sa používajú len v ústnej podobe. Avšak na strane druhej, pomenovanie *talian* sa taktiež používa ako súhrnný názov pre všetky talianske varianty používané v Brazílii. Termín *italiano* sa tiež používa pre pomenovanie akéhokoľvek dialektu taliančiny, zatiaľ čo taliančina ako oficiálny jazyk Talianska je známa pod termínom *italiano gramatical* alebo *italiano da Itália*. Najbežnejší v oboch oblastiach je termín *dialeto*. Keď prišli prví talianski prisťahovalci do Brazílie, na talianskom území sa používali rôzne dialekty, avšak napriek tomu tento termín nie je akceptovaný zo strany väčšiny brazílskych lingvistov, ktorí zastávajú názor, že dialekty pochádzajú z oficiálneho jazyka a v čase, keď talianski imigranti prišli do Brazílie oficiálna taliančina ešte neexistovala, preto preferujú termín jazykový variant (Leopoldino, 2009, s. 149).

4. METODOLÓGIA TERÉNEHO VÝSKUMU

Náš terénny výskum bol vykonávaný pomocou troch rôznych metód. Použili sme dotazníkový prieskum, riadené rozhovory a metódu zúčastneného pozorovania. Naše dotazníky boli napísané v portugalčine, ktorá je oficiálnym jazykom a vo väčšine prípadov aj prvým komunikačným jazykom našich účastníkov. Respondenti boli rozdelení do dvoch skupín, do skupiny bilingválnych respondentov, t. j. užívateľov portugalčiny a jedného z talianskych dialektov, a jednojazyčných respondentov, ktorí hovoria iba po portugalsky. Kľúčovým materiálom pre náš výskum boli dotazníky určené bilingválnym užívateľom, avšak dotazníky určené iba portugalsky hovoriacim respondentom nám pomohli vytvoriť celkový obraz sociolingvistickej situácie v týchto dvoch mestách.

Každý dotazník obsahoval základné informácie o respondentovi, tzn. meno, vek, povolanie, úroveň vzdelania, bydlisko, generáciu talianskych prisťahovalcov, z ktorej

3 Tieto talianske výrazy sú bežne používané v talianskych komunitách, (*filó*-rodinné stretnutie, *nono, nona*-starý otec, stará mama).

respondent pochádza, názov dialektu, ktorým rozpráva, kto z jeho rodiny rozpráva dialektom, akými jazykmi rozpráva respondent, ktorý z nich preferuje, ktorý z nich používa doma a pri akej príležitosti rozpráva portugalsky a kedy používa dialekt. Druhá časť dotazníku bola zameraná na ukážky textu v dialekte a v štandardnej taliančine, zaujímala nás schopnosť porozumenia respondentov a taktiež aj ich postoje k používaniu talianskych dialektov a k taliančine vyučovanej na školách, resp. ktorý z týchto jazykov by sa mal vyučovať v školách ako cudzí jazyk. Počas nášho terénneho výskumu sme zhromaždili viac ako 500 dotazníkov a 50 nahrávok. Naša reprezentatívna vzorka zahŕňala respondentov všetkých vekových kategórií pochádzajúcich zo všetkých častí mesta.

4.1 TARENTINO, VĚNETO A ŠTANDARDNÁ TALIANČINA

V jednej časti našich dotazníkov sme sa zamerali na rozdiely medzi *trentinom* a *vĕnetom*.⁴ Ako sme už uviedli, rozdiel je veľmi malý, *trentino* je v podstate o niečo zjednodušené *vĕneto*, čo môžeme vidieť na zredukovaných slovesných príponách. Používatelia týchto dvoch variantov sa ľahko navzájom dorozumejú. U respondentov z Nova Trenta sme použili text v benátskom dialekte a pre respondentov z Nova Venezy text v trentskej dialekte a požiadali sme ich o preklad.⁵ Nikto z účastníkov dotazníkového šetrenia nemal problémy s prekladom. Väčšina používateľov trentskej variantu našla rozdiely v benátskom texte, pretože viaceré slová boli zložitejšie, tvorené rôznymi príponami, ktoré sa v *trentine* nepoužívajú. Na druhú stranu, respondenti používajúci *vĕneto* považovali *trentino* za svoj dialekt, len mierne upravený. Len malá časť respondentov z Nova Venezy si uvedomila, že v prípade ich textu sa jedná o odlišný jazykový variant.

Dotazníky pre bilingválnych respondentov obsahovali aj text v taliančine, aby sme zistili aj úroveň porozumenia štandardnej taliančiny. Väčšina respondentov z Nova Trenta nerozumela alebo rozumela len malej časti textu. Respondenti z Nova Venezy boli schopní porozumieť takmer všetkému. Pokiaľ ide o rozdiely medzi variantmi *trentino* a *vĕneto* v Taliansku a v Brazílii, varianty používané v Brazílii si zachovali svoju archaickú formu, teda podobu z 19. storočia a neboli ovplyvnené portugalcinou

4 Ukážka dialektu *trentino*: *L'era un bel di de sol. Sem partì, col trem, de Pàdova a le oto de matina. Mes ora dopo s'era a Venéssia. De la stassion sem nai zo par la Lista de Spagna. Gavem cambià soldi e dopo, a pe, sem nai per San Marco. En poc prima de rivar al Ponte de Rialto, nte'n mercato de fruti e verdure, ghe n'era el pù gran sortimento de fonghi che gavem vist in vita.*

Ukážka dialektu *vĕneto*: *L'era un bel di de sol. Semo partidi, in treno, de Pàdova a le oto dela matina. Mesa ora dopo s'erino a Venéssia. Dela stassion semo ndati zo par la Lista de Spagna. Gavemo fato càmbo de moneda e dopo, a pié, semo ndati verso San Marco. Una s-cianta prima de rivar al Ponte de Rialto, nte'n mercato de fruti e verdure, ghe zera el pi grandò sortimento de fonghi che gavemo visto in vita.*

5 Písomnú podobu textov v oboch dialektoch sme získali vďaka pomoci respondentov, ktorí boli schopní prepísať text v oficiálnom *taliane* používanom v Riu Grande do Sul do svojich dialektov. Pri každom prepise nás respondenti upozornili, že kvôli absencii normatívnych pravidiel píšu tak, ako počujú.

v takej miere ako *talian*, resp. *brazílske vĕneto* v Riu Grande do Sul, čo umožňuje komunikáciu v trentskom a benátskom regióne v Taliansku aj dnes.

4.2 CODE SWITCHING V NOVA TRENTE

V oboch nami vybraných mestách dochádza k dvom lingvistickým fenoménom, t. j. *code switching* a *code mixing*.⁶ Populácia mesta Nova Trento má veľmi pozitívny vzťah k svojmu dialektu, ten je používaný v bežnej komunikácii, a to predovšetkým medzi členmi rodiny, ale aj na pracoviskách, kedy používatelia dialektu automaticky prepínajú z portugalčiny do *trentina*, v prípade, že sa rozprávajú s kolegom, o ktorom vedia, že tento dialekt ovláda. Pre väčšinu obyvateľov, ktorí ovládajú *trentino*, bol tento dialekt prvým jazykom, prípadne fungoval v situácii bilingvizmu s portugalčinou. Mladí ľudia majú tiež záujem o tento dialekt, niektorí ho ovládajú od malička spoločne s portugalčinou a niektorí sa ho v rámci záujmu naučili neskôr. Často ho používajú v situáciách, keď nechcú, aby im ich rovesníci rozumeli,⁷ používajú ho aj pri komunikácii so staršími členmi rodiny, prípadne pri komunikácii so staršími obyvateľmi, pre ktorých bol tento dialekt materinským jazykom. Obyvatelia Nova Trenta majú veľký záujem spoznať krajinu svojich predkov, mnohí z nich majú dvojité občianstvo. Aj napriek tomuto pozitívnemu vzťahu, medzi Nova Trentom a Trentom v Taliansku neexistujú bližšie vzťahy.

V meste sa koná mnoho udalostí v tomto dialekte, ktoré podporujú kultúru a jazyk prvých obyvateľov. Počas nášho výskumu sme navštívili základnú školu, v ktorej sa študenti učili divadelnú hru o histórii mesta v dialekte. Čo sa týka štandardnej taliančiny, tá bola vyučovaná ako jeden z voliteľných jazykov, ale v súčasnosti, kvôli nedostatku kvalifikovaných vyučujúcich, ju nahradila španielčina a angličtina.

Vzhlľadom k snahe o zachovanie kultúry talianskych imigrantov, ktorí prišli do tejto oblasti pred takmer stopäťdesiatimi rokmi, existujú dve organizácie, *Círculo Trentino* a *Família Trentina*, ktoré dbajú o vitalitu jazykov imigrantov. *Círculo Trentino* je organizácia, ktorá sa snaží zachrániť jazykový variant *trentino* prehlbovaním vzťahov medzi Nova Trentom a Trentom v Taliansku vytvorením trentsko-talianskej identity. Naopak *Família Trentina* nevidí žiadny význam pre zachovanie tohto variantu, pretože sa používa iba ústne a je pravdepodobné, že zmizne v priebehu niekoľkých desaťročí. Jej členovia považujú za oveľa dôležitejšie šíriť štandardnú taliančinu, pretože jej znalosť ponúka možnosť študovať alebo pracovať v Taliansku, ktorá je podporovaná rôznymi vládovými programami (De Marco, 2009, s. 117).

Naša reprezentatívna vzorka v Nova Trente sa skladala z 295 respondentov zo všetkých mestských oblastí a všetkých vekových skupín. Respondenti pochádzali

6 Code switching, tzn. prepínanie kódov, je prechod slov, fráz z jedného gramatického systému do druhého v rámci vety alebo celej konverzácie, pričom slová zostávajú vo svojej pôvodnej podobe, zatiaľ čo *code mixing*, tzn. miešanie kódov, je používanie slov z viac ako len jedného gramatického systému v rámci jednej výpovede, slová môžu byť často foneticky alebo gramaticky upravené (Ayeomoni, 2006, s. 91).

7 Napr. *Vamos tomar uma caipirinha. Varda che bello quel homo li*. V prvom prípade použijú portugalčinu (Podme si dať caipirinha), v druhom prípade už použijú dialekt (Pozri, aký fešák je tam).

OPEN ACCESS

z druhej, tretej a štvrtej generácie potomkov talianskych prisťahovalcov narodených v Brazílii. Väčšina z nich patrila do tretej a štvrtej generácie, len malá časť patrila do druhej generácie. Predstavitelia druhej generácie ovládali portugalčinu len pasívne, pretože ich materinským jazykom bol dialekt. S portugalčinou sa táto generácia stretla po prvýkrát v škole počas diktatúry Getúlia Vargasa, kedy bola portugalčina jediným vzdelávacím jazykom.

4.3 CODE SWITCHING A CODE MIXING V NOVA VENEZE

Jazyková situácia v Nova Veneze je komplexnejšia, pretože každodenná komunikácia nezahŕňa len portugalčinu a dialekt *vêneto*, ale aj štandardnú taliančinu. Čo robí túto situáciu ešte zložitejšou je skutočnosť, že taliančina sa mieša s talianskym dialektom a veľmi často ich užívatelia nie sú schopní rozoznať, takže nevedia, či rozprávajú po taliansky alebo dialektom.⁸ Z našich respondentov to boli hlavne predstavitelia prvej a druhej generácie, ktorí boli bilingválni, tretia a štvrtá generácia viac preferuje taliančinu, prípadne ovláda iba portugalčinu.

Už na prvý pohľad sme v Nova Veneze mohli vidieť obrovský vplyv Talianska, priamo uprostred námestia stojí benátska gondola, ktorá bola privezená ako darček od talianskej vlády, pretože tieto dve mestá sú partnerskými mestami a udržiavajú spolu veľmi blízke vzťahy, organizujú výmeny študentov a zamestnancov, hlavne v oblasti gastronómie. Aj v Nova Veneze sme našli mnoho obyvateľov s dvojitým občianstvom. Dialekt *vêneto* možno počuť pri hraní kariet na námestí,⁹ čo patrí k typickým voľnočasovým aktivitám prevažne u mužov alebo na rôznych rodinných oslavách. V týchto prípadoch dochádza ku *code switchingu*, kedy používatelia prepínajú z portugalčiny do *vêneto* a naopak. Pri používaní *vêneto* ako takého neustále dochádza ku *code mixing*, kedy sa mieša benátsky dialekt s taliančinou, hlavne v prípade užívateľov, ktorí ovládajú oba jazyky alebo v prípade tých, ktorí ovládajú *vêneto* a často cestujú do Talianska. Na pracovisku, v obchodoch alebo na úrade sme sa nestretli s používaním dialektu. Veľmi úzky vzťah s Talianskom a s taliančinou vytláča benátsky variant do úzadia. Mladšia generácia nerozpráva a ani nerozumie dialektu, nemá príliš veľký záujem o dialekt a dáva prednosť štandardnej taliančine. Rôzne koncerty a iné udalosti organizované v Nova Veneze prebiehajú v portugalčine alebo v taliančine. Existuje viacero hudobných skupín, avšak len malá časť z nich skladá piesne v benátskom dialekte.

Pri zbere dát sme museli naše dotazníky niekoľkokrát prerábať, pretože rozmanitosť názvov používaných na označenie benátskeho dialektu a taliančiny komplikovala pochopenie našich otázok zo strany respondentov. Pri použití názvu *talian*, niektorí

8 Napr. *Io sono talian*. (Som Talian), kde *Io sono* je štandardná taliančina, zatiaľ čo výraz *talian* pochádza z dialektu. V dialekte by veta znela nasledovne: *Mi son talian*. Podobný je aj prípad vety *Ela la ze una bella ragazza*. (Ona je pekné dievča), ktorej druhá časť je prevzatá zo štandardnej taliančiny, prvú časť tvoria výrazy z dialektu. V dialekte by táto veta znela *Ela la ze una beea tosata*.

9 Napr. *Varda qua quante soldini*. (Pozri, koľko peňazí/mincí), *Non guera nesun*. (Nikto tu nebol), *Má non guera ti quella carta?* (Nemal si ty tú kartu?)

z respondentov nevedeli aký dialekt máme na mysli, i keď toto pomenovanie je používané pre všetky talianske dialekty používané v Brazílii. Výraz *vêneto* opäť nebol pochopený niektorými respondentmi, a tak sme nakoniec použili termín *dialeto*, ktorému, ako univerzálnemu pomenovaniu, rozumeli všetci respondenti. Použitie termínu *italiano*, ako jedného z názvov pre *vêneto*, je tiež rozšírené. Pokiaľ ide o pozíciu štandardnej taliančiny, tzn. *italiano gramatical*, táto je vyučovaná ako voliteľný jazyk už v prvých ročníkoch na základnej škole.

Reprezentatívnu vzorku v Nova Veneze tvorilo 260 respondentov všetkých vekových kategórií a zo všetkých častí mesta. Väčšina respondentov patrila k druhej a tretej generácii narodenéj v Brazílii. V Nova Veneze sme sa stretli aj s potomkami prvej generácie. Štvrtú generáciu tvoria obyvatelia vo veku do 15–20 rokov. Pri porovnaní času príchodu talianskych imigrantov do Nova Venezy a Nova Trenta môžeme vidieť generačnú priepasť, ktorá bola spôsobená neskorším príchodom prvých talianskych prisťahovalcov do Nova Venezy. Tento rozdiel je približne dvadsať rokov, to znamená približne jednu generáciu.

Najväčší počet používateľov dialektov v Nova Trento ako aj v Nova Veneze žije v okrajových oblastiach týchto miest, pretože počas Vargasovej vlády vojenskej zložky monitorovali dodržiavanie zákazu používania jazykov prisťahovalcov predovšetkým v centrách, odkiaľ sa dialekty takmer úplne vytratil. V meste Nova Trento je *trentino* používané všetkými generáciami, najmladší hovorca mal iba 15 rokov a patrila ku štvrtej generácii. V Nova Veneze väčšina populácie mladšej ako 40 rokov neovláda ani nerozumie benátskemu variantu. Z tejto vekovej kategórie rozumeli dialektu *vêneto* iba respondenti, ktorí ovládajú taliančinu. V oboch mestách sme prišli do kontaktu s prepínaním kódov medzi portugalčinou a talianskymi dialektami, miešanie kódov bolo prítomné hlavne v Nova Veneze v prípade bilingválnych používateľov *vêneta* a taliančiny. V oboch mestách dochádza takisto k miešaniu kódov aj medzi portugalčinou a dialektom, avšak slová pochádzajúce z dialektu, ktoré sa preberajú do portugalčiny sa stali už známymi na takej úrovni, že ich používajú aj obyvatelia, ktorí nemajú žiadnu úroveň porozumenia dialektu.¹⁰

5. FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE POUŽÍVANIE DIALEKTOV

Medzi najdôležitejšie faktory, ktoré ovplyvnili používanie talianskych dialektov v týchto dvoch mestách, sú nepochybne obdobie diktatúry a zemepisné rozvrstvenie obyvateľstva. Tieto dva faktory sú vzájomne späté, pretože diktatúra mala priamy vplyv na rozvrstvenie obyvateľov. Faktory, ktoré ovplyvňujú sociolingvistickú situáciu aj naďalej sú priateľské vzťahy z Talianskom, národné povedomie talianskych prisťahovalcov a výučba talianskeho jazyka na školách.

¹⁰ Napr. *Minha nona trabalha em casa. (Moja babička doma pracuje). Dio Santo, já é muito tarde. (Svätý Bože, už je neskoro)*, kde sú výrazy *nona* a *Dio Santo* bežne používané medzi všetkými generáciami obyvateľov.

5.1 VARGASOVA JAZYKOVÁ POLITIKA A GEOGRAFICKÉ ROZVRSTVENIE OBYVATEĽSTVA

Ako sme už uviedli, jazyková politika počas diktatúry Getúlia Vargasa znevýhodňovala jazyky prisťahovalcov. Obavy ľudí z prenasledovania mali za následok výrazný pokles používateľov talianskych dialektov, hlavne v hospodárskych centrách týchto miest, pretože práve v centrách bol zákaz používania týchto jazykov monitorovaný vládnymi agentmi. To je dôvod, prečo sa jazyky imigrantov zachovali hlavne v odľahlejších častiach týchto miest. Príchod portugalsky hovoriacich obyvateľov mal taktiež dopad na jazykovú situáciu. Usadili sa hlavne v mestských centrách, čo viedlo k ďalšiemu poklesu používania pôvodných jazykov imigrantov v prospech portugalčiny. Aj keď sa tieto dva faktory prejavujú viac či menej rovnako, *trentino* môžeme bežne počuť v centre Nova Trenta, avšak v centre Nova Venezy sa stretneme s *vênetom* len pri komunikácii s najstaršou generáciou obyvateľov.

5.2 NÁRODNÉ POVEDOMIE

Národné povedomie a národná hrdosť je obzvlášť badateľná u talianskych prisťahovalcov v meste Nova Trento. To je spôsobené ťažkými životnými podmienkami, ktorým obyvatelia Tirolska museli čeliť. Tirolsko bolo po dlhé roky územím sporov medzi Talianskom a Rakúskom, obyvatelia tiež trpeli hospodárskou krízou po oddelení Lombardie a Benátok od Rakúskej ríše, pretože stratili dvoch dôležitých obchodných partnerov. Pripojenie týchto dvoch oblastí k územiu dnešného Talianska vyvolalo vlnu odporu zo strany tirolského obyvateľstva. Preto aj napriek tomu, že tirolské obyvateľstvo používalo taliančinu, nikdy sa nepovažovali za Talianov, ale za Rakúšanov hovoriacich po taliansky. Pri dotazníkovom šetrení nám dve respondentky z najstaršej žijúcej generácie talianskych imigrantov povedali, že sa necítia ani ako Brazílčanky, ani ako Talianky, ale ako *Talianas*.¹¹

5.3 PRIATEĽSKÉ VZŤAHY S TALIANSKOM

Napriek národnej hrdosti obyvateľov Tirolska, obyvatelia oboch miest majú veľmi pozitívny vzťah k Taliansku. Chcú spoznať krajinu svojich predkov, organizujú rôzne výlety do Talianska, mnohí obyvatelia majú dvojité občianstvo. V oboch oblastiach môžeme nájsť mnoho talianskych reštaurácií, rovnako ako aj vinárstva a mnoho výrobní syra a iných koloniálnych produktov. Kontakt Nova Venezy s Talianskom je posilnený tým, že Benátky sú ich partnerským mestom.

5.4 VÝUČBA ŠTANDARDNEJ TALIANKY V ŠKOLÁCH

Výučba talianskeho jazyka je jedným z hlavných faktorov, ktoré sú v súčasnej dobe rozhodujúce pre zachovanie alebo úpadok talianskych dialektov. V Nova Veneze je

11 Termín *Talian/Taliana* sa v Nova Trente používa na označenie kultúrnej a jazykovej príslušnosti k jazykovému variantu *trentino*.

výučba taliančiny podporovaná talianskou vládou, ale aj napriek tomu táto výučba poskytuje iba základy jazyka, čo je dostatočné na potlačanie používania benátskeho dialektu a je tiež zodpovedná za miešavanie týchto dvoch jazykov. V Nova Trente sa v súčasnosti taliančina nevyučuje, čo má za následok lepšie postavenie trentskeho dialektu v spoločnosti.

V súvislosti s výučbou taliančiny sme vykonali pár rozhovorov na Federálnej univerzite vo Florianópolis v Santa Catarine, kde nás zaujímal aj opačný fenomén, t. j. vplyv dialektov na štandardnú taliančinu študentov pochádzajúcich z talianskej komunity Rodeio. Vplyv dialektov sa u nich prejavoval predovšetkým v slovnej zásobe, vo viacerých prípadoch väčšina študentov inklinovala k používaniu termínov z dialektu namiesto spisovných talianskych termínov. Avšak vplyv môže byť aj opačný, teda vplyv taliančiny na dialekty, a to aj v prípadoch, kedy bol dialekt prvým jazykom našich respondentov. To nám potvrdila študentka Joseni, ktorá priznala, že v ústnej forme nerešpektuje rozdiel medzi štandardnou taliančinou a *trentinom* a mieša ich dohromady napriek skutočnosti, že *trentino* bol jej materinským jazykom. Druhý respondent, Jackeline, priznala opak, keď hovorí po taliansky používa veľa výrazov z dialektu, v jej prípade bol dialekt druhým jazykom, hneď po portugálčine. Ale v písomnej forme obe respondentky dodržiavali pravidlá taliančiny, keďže dialekt *trentino* písanú formu nemá.

6. ZÁVER

Sociolingvistická situácia v Nova Trente a v Nova Veneze sa vo viacerých aspektoch líši. Tieto rozdiely majú pôvod už v politickej situácii na európskom území, čo ovplyvnilo národné povedomie talianskych prisťahovalcov. Rozdiely medzi talianskymi imigrantmi sa po príchode do Brazílie postupne zvyšovali, k čomu prispela jazyková politika, vplyv portugálčiny a neskôr aj taliančiny a talianskej kultúry. Je však pozoruhodné, že aj po takmer stopäťdesiatich rokoch si tieto komunity boli schopné zachovať kultúrne a jazykové dedičstvo svojich predkoch.

LITERATÚRA

- AYEOMONI, M. O. (2006): Code-switching and code-mixing: Style of language use in childhood in Yoruba speech community. *Nordic Journal of African Studies*, 15, 1, s. 90–99.
- BERTONHA, J. F. (2014): *Os Italianos*. São Paulo: Contexto.
- BIGAZZI, A. R. C. (2006): *Italianos: história e memória de uma comunidade*. São Paulo: Companhia Editora Nacional.
- BORTOLOTTO, Z. H. (2012): *História de Nova Veneza*. Florianópolis: Insular.
- BOSO, I. M. (2002): *Noialtri chi parlen tuti en talian: dialetti trentini in Brasile*. Trento: Museo storico in Trento.
- DALL'ALBA, J. L. (1983): *Imigração italiana em Santa Catarina*. Florianópolis: Lunardelli.
- DE MARCO, E. A. (2009): *A trajetória e presença do talian e do dialeto trentino em Santa Catarina: por uma educação intercultural*. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina.
- FILHO, A. S. P. — MOLETTA, S. (2012): *Italianos no Novo Mundo: história, imigração, genealogia, heráldica*. Paraná: Edição dos autores.

LEOPOLDINO, E. A. (2009): *A fala dos tirolezes de Piracicaba: um perfil linguístico dos bairros Santana e Santa Olímpia*. São Paulo: Universidade de São Paulo.

LUZZATTO, D. L. (1997): *Talian: vêneto brasileiro, sem mestre*. Porto Alegre: Sagra Luzzatto.

PERTILE, M. T. (2009): *O talian entre o italiano-padrão e o português brasileiro: Manutenção e substituição linguística no Alto Uruguai Gaúcho*.

Porto Alegre: Universidade Federal do Rio Grande do Sul.

PIAZZA, W. F. — HÜBENER, L. M. (2001): *Santa Catarina: história da gente*. Florianópolis: Lunardelli.

PONSO, L. C. (2003): *A variação do português em contato com o italiano na comunidade bilíngüe de São Marcos*. Porto Alegre: Universidade Federal do Rio Grande do Sul.

Jana Fabová | Katedra romanistiky, FF UP | Křížkovského 10, 779 00 Olomouc
fabovjana@gmail.com